

Přínos Františka Schmoranze ml. ke studiu štukové dekorace letohrádku Hvězda

Pavla MIKEŠOVÁ

ABSTRAKT: Článek vyhodnocuje spoluautorství Františka Schmoranze ml. na prvních tištěných plánech podzemí a přízemí s rozkreslenými kompozicemi stropů letohrádku Hvězda, jež publikoval v roce 1872 Wilhelm Lübke. Text prezentuje dosud blíž nestudované uhlové kresby Františka Schmoranze ml. dochované ve Státním oblastním archivu v Chrudimi, jež zachycují štukovou dekoraci v přízemí letohrádku, a zároveň analyzuje, k jakému účelu mohly tyto studie sloužit. Schmoranzovy kresby štuků z letohrádku Hvězda patří k prvním dokladům „českého“ odborného zájmu o štukovou dekoraci přední české renesanční památky.

KLÍČOVÁ SLOVA: František Schmoranz ml.; Wilhelm Lübke; Josef Svátek; letohrádek Hvězda; půdorys; kresba; odlitek

František Schmoranz Jr.'s contribution to the study of stucco decoration of the Hvězda Summer Palace

ABSTRACT: The article evaluates the co-authorship of František Schmoranz Jr. on the first printed plans of the underground and the ground floor with outlined compositions of the ceilings of the Hvězda Summer Palace which was published in 1872 by Wilhelm Lübke. The text presents previously unexplored charcoal drawings by František Schmoranz Jr. preserved in the State Regional Archive in Chrudim, which capture the stucco decoration on the ground floor of the Summer Palace; it also analyzes the purpose for which these studies could serve. Schmoranz's drawings of the Hvězda Summer Palace stucco work are among the first documents of "Czech" professional interest in the stucco decoration of a leading Czech Renaissance monument.

KEYWORDS: František Schmoranz Jr.; Wilhelm Lübke; Josef Svátek; Hvězda Summer Palace; floor plan; drawing, casting

Úvod

V srpnu roku 1866 skončila prusko-rakouská válka. Letohrádek Hvězda, který od roku 1780 sloužil jako skladiště střelného prachu a z vojenského hlediska disponoval strategickou polohou v blízkosti Pražského hradu,¹ se právě v této době stal útočištěm nepřátelské armády. Když se pruské okupační jednotky z Prahy stáhly, byl opuštěný lovičí hrádek po dobu několika týdnů (a možná i měsíců) zpřístupněn veřejnosti. Této příležitosti využilo historie milovné publikum, jak dokládá zpráva v dobovém tisku ještě o rok později.² Ve třetím vydání Světozoru z 26. července 1867 komentoval Josef Svátek stav dochování štuků slovy: „reliéfy na své stáří ještě ku podivu dobře zachovány jsou; jen sem tam trhnutím v klenutí... částečně utrpěly.“³ Své poznatky doplnil o půdorysy podzemí od K. Hofmeistera a přízemí od Františka Schmoranze. Právě Schmoranzův plán reflektoval rozkreslení kompozic stropů v jednotlivých sálech i chodbách a byl vůbec první svého druhu.⁴ Tato skutečnost, která nebyla doposud badatelsky zpracována, si vyžádala další výzkum s cílem vyhodnotit, který z Františků Schmoranzů byl autorem citované-

ho plánu – zda otec – krajský konzervátor památkové péče pro Chrudimský kraj, či syn – toho času student pražské polytechniky, a dále posoudit, jaký byl přínos architekta Schmoranze ke studiu štukové dekorace letohrádku Hvězda v 60. letech 19. století.

Historie místa ve zkratce (1539–1874)

Historie místa, na kterém dnes stojí královský lovičí hrádek, se začala odpočítávat na konci 30. let 16. století. Původní dubový les zvaný Malejov, který se v těchto místech nacházel, odkoupil od Břevnovského kláštera Ferdinand I. V roce 1539 jej nechal přebudovat na oboru, která byla v pramenech důsledně nazývána *Neue Thiergarten*.⁵ Vavřinec Špan ze Španova ji v roce 1576 popsal takto: „Krásným hájem, kníže Ferdinande, uzavřena Jestí jasná Hvězda, svědek ducha Tvého.“⁶ Kdy přesně se obora počala využívat k lovu, nevíme, bylo

Švehelka, Přestavba letohrádku Hvězda na prachárnu v letech 1779–1781 ve světle pramenů Českého gubernia a Stavebního úřadu na Pražském hradě, *Archivní časopis* 66, 2016, č. 2, s. 141–156, zvl. s. 141.

² „Teprv loňského roku – právě v době nejsmutnější za války s Prusky náhle otevřely se závory a Hvězda každému byla přístupna ... Jakž tehdáž navštěvovatelé Hvězdy opuštěné žasli, vidouce ovšem již na mnoze porouchané krásy její vnitřní a dojísta každý si přál, aby tak krásná památka minulosti naší důstojněji se opatřila, než dosud bylo...“ Cit.: Josef Svátek, Hvězda u Prahy, *Světozor*, 1867, č. 1, 13. 7., s. 6.

³ Josef Svátek, Hvězda u Prahy, *Světozor*, 1867, č. 3, 26. 7., s. 25–26.

⁴ H., Hvězda u Prahy (popis architektonický), *Světozor*, 1867, č. 3, 26. 7., s. 25–26.

⁵ Jaroslava Hausenblasová, Stavební vývoj letohrádku Hvězda – písemné prameny a jejich interpretace, in: Ivan Prokop Muchka – Ivo Purš – Sylva Dobalová – Jaroslava Hausenblasová, *Hvězda. Arcivévoda Ferdinand Tyrolský a jeho letohrádek v evropském kontextu*, Praha 2017, s. 52–66, zvl. s. 54.

⁶ Josef Svátek, Královský letohrádek Hvězda u Prahy, in: *Ze staré Prahy*, Praha 1899, s. 102.

■ Poznámky

¹ Dne 21. října 1779 vydal Josef II. pokyn polnímu zbrojmistru Josefu hraběti Siskovicovi, vojenskému veliteli Čech, aby zařídil zahájení přestavby na prachárnu. Ondřej

to ovšem dříve, než se započalo se stavbou královského letohrádku v roce 1555.⁷ Stavba vzbuzovala obdiv již v době svého vzniku. Georg Braun v roce 1593 konstatoval: „Uprostřed [obory] stojí nejvelkolepější a nejúpravnější palác, zhotovený ve tvaru hvězdy, podle čehož byl pojmenován ... mnohé pokoje jsou vyzdobeny nejvkusnějšími malbami.“⁸

V průběhu 16. a na začátku 17. století zažíval letohrádek šťastné časy. Konaly se zde korunovační oslavy Ferdinanda I. (1558 císařem Svaté říše římské) a Maxmiliána II. (1562 českým králem), slavnosti pražských střelců (1565), sjezd katolických kurfiřtů a německých knížat (1610) nebo vítání Friedricha Falckého (31. října 1619).⁹ Další osudy Hvězdy ovšem již tak slavné nebyly. Strategická poloha na kopci u Prahy lákala cizí vojska k usídlení právě u letohrádku. V průběhu třicetileté války se zde ubytovala císařská armáda (1608), Pasovští (1611), Sasové (1631) a Švédové (1639 a 1648), kteří strhli měděnou střechu.¹⁰ Při francouzské okupaci v roce 1742 byly spáleny okenice. Marie Terezie zde zřídila bažantnici. Její syn císař Josef II. nechal letohrádek v roce 1780 přestavět na prachárnu. Právě díky vojenskému eráru se ovšem letohrádek dochoval do dnešních dnů v dobrém technickém stavu. Z pochopitelných důvodů nebyl přístupný veřejnosti a kvůli střelnému prachu zde bylo udržováno stálé klima a teplota.¹¹

Po zpřístupnění letohrádku širšímu publiku v roce 1866 nenechala situace kolem původního *Lustschlossu* Ferdinanda Tyrolského chladnou také veřejnost odbornou. U té vzbudilo zpřístupnění Hvězdy snahu o záchranu památky a s tím spojené objasnění její uměleckohistorické hodnoty. Ve společnosti tehdy rezonoval jasný protest proti používání letohrádku vojenským erárem. Vymezili se proti němu jak jednotlivci, jako Josef Alexander Helfert, Jan Erazim Vocel nebo Cornelius Schöffner, tak instituce jako Hlavní město Praha nebo Umělecká beseda.¹² Právě díky jejich opakovaným intervencím vyklidila armáda letohrádek o osm let později a v roce 1874 jej předala do správy c. k. zámeckého hejtmánství.

První půdorys přízemí s rozkreslenými kompozicemi stropů

Již o dva roky dříve, než armáda letohrádek definitivně opustila, byla vydána publikace, kde byly formulovány jedny z prvních informací o historii a architektuře stavby. Wilhelm Lübke, autor knihy *Geschichte der Deutschen Renaissance*,¹³ opřel své znalosti o informace od Emila Hofmeistera, kterému v poznámce děkoval za zakreslení půdorysů podzemí a přízemí i odlitků štukové dekorace, jež mu spolu s od-

borným článkem poskytl: „*Herr Emil Hofmeister in Prag hat sich in anerkennenswerther Weise dieser Mühe unterzogen. Ihm verdanke ich nicht bloss Abgüsse der Reliefs, sondern auch die hier mitgetheilten Grundrisse und einen mit Sachkenntniss geschriebenen Aufsatz, auf welche meine Darstellung beruht...*“¹⁴. Kromě Emila Hofmeistera se měl na zhotovení podílet rovněž F. Schmoranz, respektive František Schmoranz. Přestože se jeho jméno objevilo ve zkrácené podobě již v popise pod půdorysem s rozkreslenými kompozicemi stropů v časopise *Světlozor* v roce 1867 (autor textu podepsán H., snad Emil Hofmeister), tuto informaci vyzdvihl až redaktor Josef Svátek ve svém článku ve *Zlaté Praze* v roce 1892 a opakovaně v publikaci *Ze staré Prahy* z roku 1899, když konstatoval: „*architekt F. Schmoranz a malíř K. Hofmeister, kteří za návštěvy své ve Hvězdě v době okupace pruské nastínili půdorys patra podzemního a patra přízemkového, které pak oba plány byly ve 3. čísle Pražského ilustrovaného listu „Světlozor“ ode dne 26. července 1867 uveřejněny, provázeny jsou příslušným popisem z pera malíře Hofmeistera, kterýž poznovu ve veřejnosti pronese náhled, že výzdoba Hvězdy pochází z doby Ferdinanda I.*“¹⁵

František Schmoranz st. – František Schmoranz ml.

Pro ověření informace, zda byl František Schmoranz spoluautorem půdorysů letohrádku Hvězda, bylo nutné ozřejmit, o kterého Františka Schmoranze se jednalo, zda o otce – krajského konzervátora památkové péče pro Chrudimský kraj, či o syna – toho času studenta polytechniky v Praze. Zkoumání situace u Schmoranzů proto napomohla nejprve sekundární literatura. V případě Františka Schmoranze st. víme, že měl v 60. letech 19. století poměrně mnoho zakázek. Spolu se stavitelem Benediktem Škvorem pracoval na novogotické úpravě zámku Žleby (1860–1866) a zároveň připravoval přestavbu zámku ve Slatiňanech, stejně jako regotizaci tamního kostela sv. Martina (1860–1892), stavěl evangelický sbor v Čáslavi (1864–1869), v samotném roce 1866 realizoval radnici a nemocnici v Havlíčkově Brodě a o rok později dokončil Novou synagogu v Pardubicích.¹⁶ Nelze proto očekávat, že by i přes výjimečnost situace odcestoval do Prahy, aby zde zakreslil plány Hvězdy. Tato možnost se spíše nabízela Františku Schmoranzovi ml., který v letech 1863–1868 studoval na pražské polytechnice u Josefa Zítka.¹⁷ Tato hypotéza ovšem nebyla podpořena dalšími archivními zprávami.

■ Poznámky

7 Jak vyplývá z legendy na 2. foliu ze 4 původních plánů, které dnes uchovává Rakouská národní knihovna, byl základní kámen položen 28. června 1555, nikoliv 27. června 1555, jak uváděly návrhy epitafů, které uveřejnil architekt David Schönherr v roce 1875. Ivan Prokop Muchka, Slavnost položení základního kamene – renesanční plány Hvězdy, in: Muchka – Purš – Dobalová – Hausenblasová (pozn. 5), s. 114–121.

8 „... et ejus meditullio magnificentissimum, cultissimumque stat palatium, ad figuram stellae fabricatum, unde ei nomen datum... et conclavia multa picturis elegantissimis ornata.“ 1593 Georg Braun, Franz Hogenberg, Simon Novellanus: *Civitates orbis terrarum*, Kolín nad Rýnem, 1593. Cit. dle: Julius Max Schottky, *Prag, wie es war und wie es ist, nach Aktenstücken und den besten Quellenchriften geschildert*, Praha 1832, s. 396–399.

9 Jan Morávek, *Letohrádek a obora Hvězda*, Praha 1933, s. 11.

10 Josef Svátek, Královský letohrádek „Hvězda“ u Prahy, *Zlatá Praha*, 1892, č. 12, s. 140–142.

11 Dne 21. října 1779 vydal Josef II. pokyn polnímu zbrojmistru Josefu hraběti Siskovicovi, vojenskému veliteli Čech, aby zařídil zahájení přestavby na prachárnu. Viz Švehelka (pozn. 1), s. 141–156, zvl. s. 141.

12 Pavla Mikešová, Restaurování štukové výzdoby v letohrádku Hvězda Pavlem Janákem a jeho předchůdci, *Zprávy památkové péče* LXXVIII, 2019, č. 3, s. 353–364.

13 Wilhelm Lübke, *Geschichte der Deutschen Renaissance*, Stuttgart 1872, s. 633–638.

14 Idem, s. 634

15 Viz Svátek (pozn. 2), s. 6. – Viz Svátek (pozn. 6), s. 80. – Nejednalo se ovšem o malíře, nýbrž o architekta a stavitele působícího v Praze na Smíchově. Studoval na pražské technice, kde se v roce 1886 přihlásil o cenu v oboru pozemního stavitelství (získal uznání za svou práci, nikoliv cenu). V roce 1871 se podílel na opravách rotundy sv. Jiří na Řípu. Od roku 1887 byl členem *Spolku architektů a inženýrů*. Zemřel v Doubravici dne 16. srpna 1917 ve věku 76 let. Byl pochován na hřbitově v Hrubé Skále. Kronika umění výtvarného, *Květy* 6, 1871, č. 19, s. 151. – *Zprávy Spolku architektů a inženýrů v Království českém* XXI, Praha 1876–1877, s. 75. – Albert Vojtěch Velflík, Z důležitých záležitostí ve školním roce 1866–1867, in: *Dějiny technického učení v Praze s dějinným přehledem nejstarších*, I. díl, II. část, Praha 1909, s. 507–508. – Zprávy osobní a rodinné, *Národní listy* 57, 1917, č. 230, 22. 8., s. 3. – Pavel Vlček (ed.), Hofmeister Emil, in: *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 242.

16 Ivo Šulc – Tomáš Kořínek, František Schmoranz starší, in: Ivo Šulc – Jan Uhlík – Kristina Uhlíková (edd.), *František Schmoranz st. a rod Schmoranzů ze Slatiňan*, Praha 2020, s. 15–188.

17 Milan Němeček, František Schmoranz mladší. Studia, in: Šulc – Uhlík – Uhlíková (pozn. 16), s. 191–194.

Obr. 1. František Schmoranz ml., studie delfína, SOA Chrudim, rodinný archiv Schmoranzů, František Schmoranz ml., inv. č. 3, ukl. č. 42.

Obr. 2. Vlado Bohdan, letohrádek Hvězda, sál Merkura, delfín s akantovým ocasem, delfín s volutovým ocasem, dráček. ÚDU AV ČR, v. v. i., fototéka, inv. č. 726.26 B.

Metodologie výzkumu byla proto rovněž založena na práci s dostupnými archivními prameny. Archivní materiál k rodině Schmoranzů se nachází v Praze v Národním technickém muzeu (fond 44) a v Chrudimi ve Státním okresním archivu (fond 1896).¹⁸ První citovaná instituce vlastní k Františku Schmoranzovi ml. celkem 53 archiválií, vesměs fotografií projektovaných staveb v Chrudimi, Vysokém Mýtě, Pardubicích, Trenčianských Teplicích a v Egyptě. Nachází se zde rovněž jedna školní práce na téma studie antického chrámu. Vzhledem k tomu, že citované materiály jsou datovány do let 1868 až 1897, nespádají do námi sledovaného obdo-

bí, a proto by bylo jejich studium bezúčelné. Druhá jmenovaná instituce se může pochlubit kompletním rodinným archivem rozvětveného rodinného klanu Schmoranzů. Ten obsahuje životopisy Františka Schmoranze st. a jeho synů Františka ml., Gustava, Josefa a Zdeňka Schmoranze, rodinnou korespondenci, osobní a majetkové doklady, literární texty, diplomy, tiskoviny a novinové výstřižky se vztahem k činnosti členů rodu a jejich životu, projektovou dokumentaci, fotografie a nákresy staveb a jejich částí z území České republiky a ze zahraničí (Evropy, Blízkého východu, Egypta), fotografie uměleckých sbírek, kresby a studie orientální

a evropské keramiky a předlohy pro její výrobu, odborné tiskoviny a publikace z oblasti architektury a výtvarného umění. A právě rodinný archiv Schmoranzů vydal odpověď na naši otázku hned na první straně inventáře Františka Schmoranze ml. V kapitole *Umělecká činnost* jsou zaznamenány „Kresby z Nelahozevse a Hvězdy, 10 listů, 1865–1868“.¹⁹ Fond obsahuje sedm kreseb štukové dekorace přízemí letohrádku Hvězda, které jsou Františkem Schmoranzem mladším signované a datované 10. říjnem roku 1866. Nejedná se sice o půdorysy přízemí nebo podzemí, nýbrž o kresby štukové dekorace, přesto jsou tyto práce pro naše bádání nesporně cenné. Dokládají totiž, že Schmoranz mladší ve Hvězdě skutečně byl a že se dekorací přední renesanční architektury zabýval.

Studie štukové dekorace

Tématy Schmoranzových studií štukové dekorace jsou čtyři delfíni (obr. 1, 3, 4),²⁰ dvě hlavy satyrů (obr. 7, 8),²¹ gryf (obr. 9) a hlava římského krále (obr. 13). Jsou kresleny uhlím na okrovém papíře vyšší gramáže, o velikosti 360 × 255 mm. Nejsou opatřeny vodoznakem. Až na jednu kresbu jsou všechny popsány jako *Hvězda*, *Z Hvězdy* nebo *Stern*. Z formálního hlediska lze říci, že linie jsou vedeny pevně, klidně, nepřerušovaně. Stínované plochy jsou tvořeny jemnou šrafurou. Dojem plastičnosti lze nejvíce pozorovat u hlav satyrů, jež jsou rovněž opatřeny jednoduchou skicou z profilu. Ostatní studie jsou pojednány více v ploše, bez náznaku větších hloubek.

■ Poznámky

¹⁸ Další archivní materiály se nacházejí ve Státním okresním archivu ve Svitavách se sídlem v Litomyšli, ve fondu Národní a střední chlapecké školy v Poličce, kart. 60, který jmenuje Františka Schmoranze ml. jako žáka základního vzdělání v Poličce. Viz Němeček (pozn. 17), s. 191, pozn. 212. Archiv ČVUT – Polytechnický ústav uvádí Františka Schmoranze ml. pro rok 1863/1864 jako „neu eingetreten“. Franz Stark, *Die K. K. Deutsche Technische Hochschule, Praha 1806*, s. 467–468.

¹⁹ Státní okresní archiv Chrudim, Rodinný archiv Schmoranzů, František Schmoranz ml., inv. č. 3, ukl. č. 42.

²⁰ Ivan Prokop Muchka, Delfíni, in: Muchka – Purš – Dobalová – Hausenblasová (pozn. 5), s. 376–377.

²¹ Idem, Masky, maskarony, beraní hlavy, bukrany, in: ibidem, s. 395–396.

3

4

5

Obr. 3. František Schmoranz ml., studie delfína, SOA Chrudim, rodinný archiv Schmoranzů, František Schmoranz ml., inv. č. 3, ukl. č. 42.

Obr. 4. František Schmoranz ml., studie dvou delfínů, SOA Chrudim, rodinný archiv Schmoranzů, František Schmoranz ml., inv. č. 3, ukl. č. 42.

Obr. 5. Vlado Bohdan, letohrádek Hvězda, sál Jupitera, dvojice delfínů, ÚDU AV ČR, v. v. i., fototéka, inv. č. 725.15 B.

Kresby ukazují Františka Schmoranze jako zdatného kreslíře, který dokázal i přes vzdálenost šuku na klenbě zcela přesně zobrazit výrazy fantaskních zvířat i detaily imperátorovy helmice (viz srovnávací fotografie od Vlada Bohdana). Stylisticky se tyto uhlové studie od jiných Schmoranzových kreseb podstatně liší, protože architekt obvykle pracoval v technice perokresby, kterou v některých případech laví-

roval. Nejvíce zastoupené jsou v jeho kresbenném díle architektonické výkresy staveb (např. bývalý kostel sv. Kříže Většího v Praze; obr. 6)²² nebo architektonických detailů (Nelahozeves zámek – portál; obr. 15),²³ pohledy do interiérů profánních i náboženských staveb (např. interiér chrámu Gama Aksa v Jeruzalémě) nebo studie uměleckého řemesla (lamps apod.).

I dnes najdeme originály, dle kterých studie vznikly, na svých místech. Schmoranz mladší si do svého skicáře zakreslil dekorace, jež se nalézají v sále Cheiróna (obr. 14), Merkura (obr. 2, 12) a Jupitera (obr. 5) a v chodbě Minervy (obr. 7, 8) a opakovaně rovněž i na dalších místech klenby letohrádku.²⁴ Proč si vybral právě tyto šuky, není jasné. Nedochovala se žádná osobní korespondence, jež by Schmoranzův výběr blíže objasňovala. Je poněkud

■ Poznámky

22 František Schmoranz ml., Bývalý kostel sv. Kříže Většího v Praze, půdorys, boční pohled, řezy, 1889, Ústav dějin umění, fototéka, inv. č. 34/84.

23 František Schmoranz ml., Nelahozeves zámek, portál, kresba perem, béžový papír vyšší gramáže, 210 × 180 mm, Státní okresní archiv Chrudim, Rodinný archiv Schmoranzů, František Schmoranz ml., inv. č. 3, ukl. č. 42.

24 Ivo Purš, Popis štukové výzdoby letohrádku, in: Mucha – Purš – Dobalová – Hausenblasová (pozn. 5), s. 254–259, 286–292, 300–305, 306–312, 313–322.

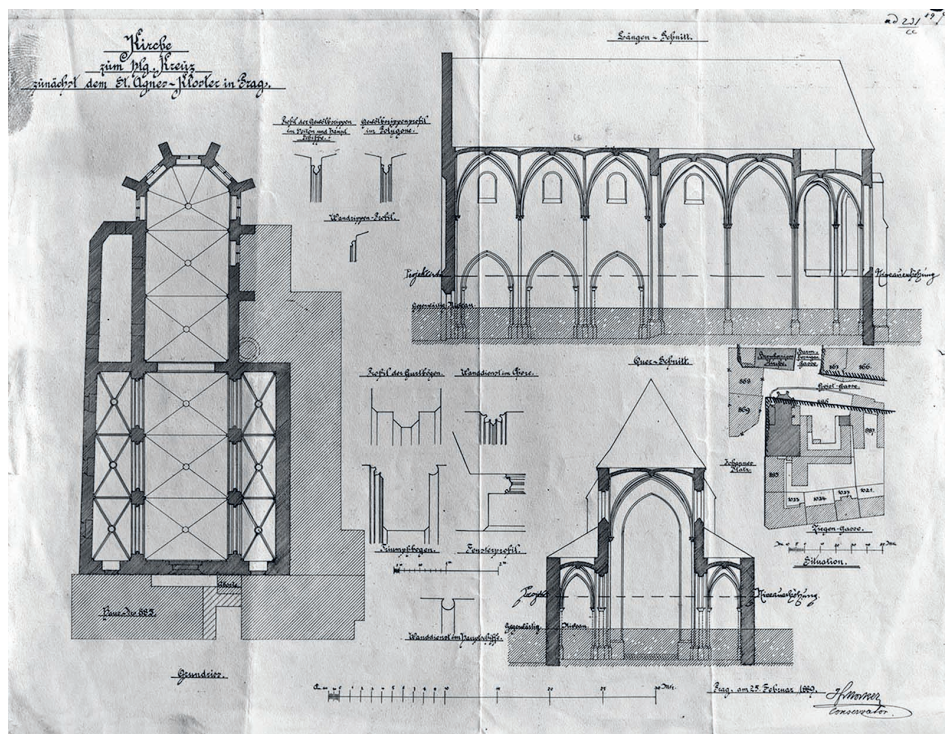
Obr. 6. František Schmoranz ml., bývalý kostel sv. Kříže Většího v Praze, půdorys, boční pohled, řezy, 1889. ÚDU AV ČR v.v.i., fototéka, inv. č. 34.84.

zarážející, že jej více zaujaly takzvané sekundární motivy, než například ústřední motivy samotných sálů, kde jsou zobrazeny figurální výjevy z římské mytologie. Schmoranz si naopak naskicoval obrazy fantaskních zvířat, jejichž význam je v ikonografickém programu letohrádku až na výjimky spíše dekorativní než obsahový.

Studie pro odlitky (?)

Nabízí se otázka, proč mladého aspiranta architektury zaujala právě tato témata. Zda se jednalo o jeho vlastní volbu, či zda mu byl tento výběr zadán například některým z profesorů pražské polytechniky. Do úvahy by přicházel například Josef Zítka, který se svými studenty do oborů chodil.²⁵ Od Augusta Sedláčka víme, že Josef Alexander Helfert nechal v roce 1866 některé štuky nakreslit a posléze odlít v sádře, aby se umělecké a kulturní kruhy ve Vídni blíže dozvěděly o cenné renesanční architektuře na sever od Alp.²⁶ Je možné se snad domnívat, že František Schmoranz mladší byl jedním z těch, kterým byla svěřena produkce kreseb, jež posléze sloužily i jako podklad pro odlití v sádře? Pro tuto variantu by hovořily informace o technické povaze štuků, které si Schmoranz na dvě studie poznamenal: „*flach u. (und) sehr durchnadellirt*“²⁷ a „*Sehr flach, manche Partien und Konturen sind in der Grundfläche eingritzelt*“.²⁸ Navíc víme, že i později byly podle Schmoranzových kreseb realizovány sádrové odlitky architektonických článků, jak dokládají fotografie z vídeňského Uměleckoprůmyslového muzea. Na fotografiích se dochovaly modely maurských sloupů, dekorace zdí a rozličné rostlinné a geometrické ornamenty, jež byly využity při adjustaci arabského pokoje na Světové výstavě ve Vídni v roce 1873.²⁹

Osudy „Helfertových“ odlitků ovšem nejsou blíže známy, nebyly publikovány, jejich podobu tedy neznáme. Kromě těchto evidujeme v literatuře ještě další tři skupiny odlitků, které by mohly teoreticky přijít v potaz. Jako první uvedme odlitky, které Emil Hofmeister zaslal profesorovi Lübkemu do Stuttgartu pro bližší studium štukové dekorace Hvězdy. Jejich podoba ovšem rovněž není známá, neboť Lübke je v práci nepublikoval. Chronologicky v řadě následují ty, které byly realizovány při vzniku publikace *Schloss Stern* (editorem Jacob van Falke, 1879). Podle informací z předmluvy byly detaily štuků zakresleny za pomoci studentů vídeň-

6

ské polytechniky pod vedením prof. Heinricha Ferstela na podzim roku 1876. Studie následně posloužily pro jejich odlití, které proběhlo ve Vídni v Uměleckoprůmyslovém muzeu. Celkem 80 sádrových odlitků, jež byly pro účely publikace vyfotografovány, je dnes bohužel ztraceno.³⁰ Není od věci, že dva štuky, respektive hlava římského krále a gryf, se shodují se dvěma Schmoranzovými studiemi. Přesto je třeba konstatovat, že tyto odlitky vznikly o celé jedno desetiletí později než Schmoranzovy kresběné studie. Poslední skupinu tvoří odlitky různé provenience, které se dochovaly v Čechách a dnes se nacházejí v Národním technickém muzeu. V současné době se v muzejních sbírkách nachází 34 odlitků majících různou provenienci. Do muzea se dostaly z české techniky v Praze (Ústav architektonický III a IV, v roce 1924), ze Státní průmyslové školy v Praze na Smíchově (Sanderova sbírka, v roce 1964) a z pozůstalosti stavitele Ruprechta z Liboce (v roce 2007). Při bližším seznámení s těmito sádrovými pracemi se ukazuje, že Schmoranzovy kresby v těchto případech jako přípravné studie nesloužily.³¹

Závěr

Originální výkresy plánů podzemí a přízemí letohrádku Hvězda nebyly v českých archivních fondech nalezeny. Přesto můžeme konstatovat, že Schmoranzovy kresby štuků ve Hvězdě patří k prvním dokladům „českého“ odborné-

■ Poznámky

²⁵ Viz Němeček (pozn. 17), s. 191.

²⁶ August Sedláček, Hvězda zámeček, in: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl VIII, Rakovnicko-Slánsko, Praha 1891, s. 299–303.

²⁷ František Schmoranz ml., Studie hlavy satyra, Státní okresní archiv Chrudim, Rodinný archiv Schmoranzů, František Schmoranz ml., inv. č. 3, ukl. č. 42.

²⁸ František Schmoranz ml., Studie hlavy římského krále, Státní okresní archiv Chrudim, Rodinný archiv Schmoranzů, František Schmoranz ml., inv. č. 3, ukl. č. 42.

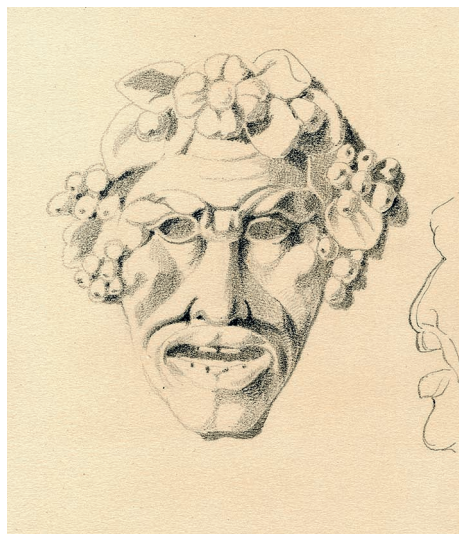
²⁹ Europeana [online], <https://www.europeana.eu/en/search?query=schmoranz&qf=MEDIA%3Atrue&qf=TYPE%3A%22IMAGE%22&view=list&page=1>, vyhledáno 28. 10. 2020.

³⁰ Jacob van Falke, Vorwort, in: *Schloss Stern*, Vídeň 1879, nepag.

³¹ Mají nejistou dataci kolem roku 1900, nelze je tudíž ztotožňovat se zmíněnými odlitky, jež vznikly v 70. letech 19. století ve vídeňském Uměleckoprůmyslovém muzeu a o jejichž uložení se dnes nic neví. Jsou deponovány částečně v Památníku národního písemnictví a částečně v depozitáři NTM v Čelákovicih. Ivan Prokop Muchka, Odlitky štukové výzdoby – k čemu sloužily?, in: Muchka – Purš – Dobalová – Hausenblasová (pozn. 5), s. 479–480.

7

8

9

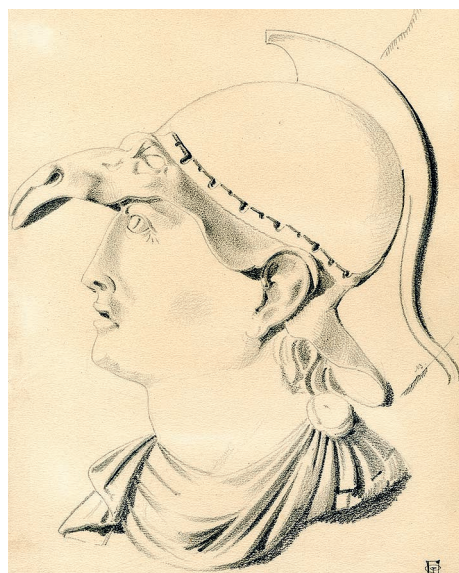
10

11

12

13

14

Obr. 7, 8. František Schmoranz ml., studie hlavy satyra, SOA Chrudim, rodinný archiv Schmoranzů, František Schmoranz ml., inv. č. 3, ukl. č. 42.

Obr. 9. František Schmoranz ml., studie gryfa, SOA Chrudim, rodinný archiv Schmoranzů, František Schmoranz ml., inv. č. 3, ukl. č. 42.

Obr. 10, 11. Vlado Bohdan, letohrádek Hvězda, chodba Minervy, mužská maska a hlava satyra. ÚDU AV ČR, v. v. i., fototéka, inv. č. 740.13 B, 740.14 B.

Obr. 12. Vlado Bohdan, letohrádek Hvězda, sál Merkura, maskaron a fantastická zvířata. ÚDU AV ČR, v. v. i., fototéka, inv. č. 728.28 B.

Obr. 13. František Schmoranz ml., studie hlavy římského krále, SOA Chrudim, rodinný archiv Schmoranzů, František Schmoranz ml., inv. č. 3, ukl. č. 42.

Obr. 14. Vlado Bohdan, letohrádek Hvězda, sál Cheirón, medailon – mužská hlava v helmě s dráčkem. ÚDU AV ČR, v. v. i., fototéka, inv. č. 728.35 B.

Obr. 15. František Schmoranz ml., Nelahozeves zámek, portál, kresba perem, běžový papír vyšší gramáže, 210 × 180 mm. SOA Chrudim, rodinný archiv Schmoranzů, František Schmoranz ml., inv. č. 3, ukl. č. 42.

ho zájmu o štukovou dekoraci naší přední renesanční památky. František Schmoranz ml. pocházel z podnětného architektonického prostředí a zájem o památky mu byl vštěpován od dětství. Jeho kroky vedly přes reálku v Kutné Hoře zcela logicky na pražskou polytechniku do ateliéru Josefa Zítka. I ten vzbuzoval ve svých studentech živý zájem o umění minulosti. Kromě studijních procházek do Hvězdy absolvovali jeho žáci také cesty na renesanční zámky do Nelahozevsi (jak dokládají Schmoranzovy kresby krbu v SOKA v Chrudimi) a Jindřichova Hradce.³² František mladší během studia také projektoval pro kancelář svého otce a o prázdninách se pravidelně setkával s praxí na stavbách.³³ V kombinaci s výrazným kreslířským talentem byl proto ideálně vybaven pro budoucí povolání architekta. Jeho záběh směřoval mnoha směry od architektury přes umělecké řemeslo až k interiérovým instalacím, od gotiky přes renesanci až k orientalismu. Jeho zájem o štukové dekorace mimořádně zpřístupněné Hvězdy proto není zarážející. On sám se setkával s památkářskou činností i jako dopisující člen c. k. Ústřední komise pro zachování a výzkum historických a uměleckých památek ve Vídni.³⁴ Vzhledem k tomu, že nejvýraznější Schmoranzovou prací na poli památkové péče byl nerealizovaný projekt přestavby Vlašského dvora v Kutné Hoře, jsou kresby štukové dekorace letohrádku Hvězda významným příkladem jeho památkářského cítění.

Schmoranz ml. ve Hvězdě naskicoval sedm signovaných a datovaných studií, konkrétně jej zaujaly štuky bájných delfínů, satyrů, gryfa

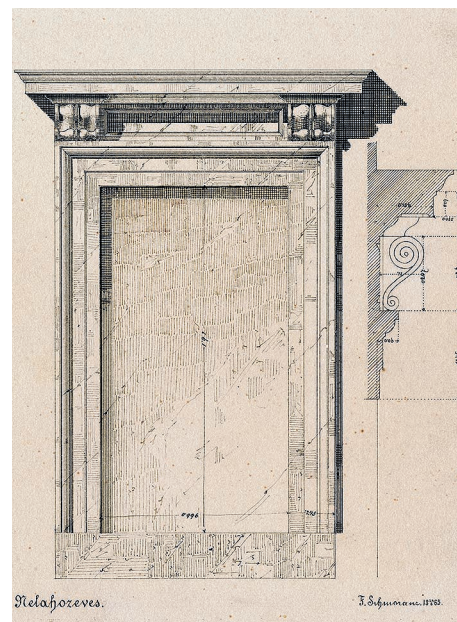
a profil hlavy římského krále. Tento výběr dokládá jeho zájem o sekundární motivy štukové dekorace. Dle přípisů na dvou kresbách je patrné, že jej jako architekta více zajímalo technické provedení štuků než antická historie a mytologie. Přípisy rovněž naznačují, že kresby mohly sloužit jako přípravné studie pro případnou realizaci sádrových odlitků. Recentní literatura eviduje celkem čtyři skupiny těchto odlitků. Ty z nich, u kterých známe jejich podobu, respektive se dochovaly v Národním technickém muzeu a v reprodukované podobě v publikaci *Schloss Stern* (1879), se Schmoranzovými skicami nekorrespondují.

Přesto můžeme Schmoranzovy kresby štukové dekorace letohrádku Hvězda označit za přínosné. Kresby dokládají dvě důležité skutečnosti. V první řadě dosvědčují, že František Schmoranz ml. byl ve Hvězdě 10. října 1866. Tato informace vypovídá o tom, že letohrádek byl přístupný ještě nejméně dva měsíce po skončení prusko-rakouské války. Dále přináší k poznání renesančních štuků zjištění, že jejich podoba nedoznala od roku 1866 do dnešních dnů mnoho změn. Je to zjištění pozitivní, neboť je evidentní, že pozdější restaurátorské zásahy, o kterých víme, respektive disponujeme archivními zprávami, a které provedli Karel Fiala ve 20. letech 20. století a Pavel Janák o 30 let později,³⁵ nezměnily charakter štuků nijak dramaticky, jak pro strážce technologické, tak po strážce estetické.

Z výše uvedeného je zřejmé, že sedm Schmoranzových studií mohlo, ale také nemuselo sloužit jako podklad pro odlití v sádře. S ohledem na současný stav bádání týkající se sádrových odlitků podle originálních štuků v letohrádku není možné dát jednoznačnou odpověď. Je možné dovozovat, že Schmoranzovy uhlové kresby vznikly vedle přesně provedených a zaměřených plánů spíše jako kratochvilné obrázky, kterými si mladý student krátil svoji návštěvu ve Hvězdě, bystřil oko, cvičil ruku a nechal se unášet myšlenkami na cestu na Apeninský poloostrov, kterou podnikl po studiích v roce 1870.³⁶ Ostatně také Jaroslav Vrchlický ve své smuteční řeči konstatoval, že František Schmoranz ml. byl pravý světoobčan oddaný vlasti a povolání, s ušlechtilou povahou a širokým názorem, zbystřeným studiem a cestami.³⁷

Článek vznikl díky podpoře Ministerstva kultury ČR, NAKI II, udělené projektu *Renesanční a manýristické štukatéřství v Čechách a na Moravě*, č. projektu: DG18P020VV005.

PhDr. PAVLA MIKEŠOVÁ, Ph.D.
NPÚ, Generální ředitelství
mikesova.pavla@npu.cz

15

■ Poznámky

32 Zítkoví studenti rovněž jezdili se svým profesorem do Itálie. Mnoho z nich se posléze stalo restaurátory, případně byli přímo jmenováni konzervátory. Karel Ksandr, Žáci Josefa Zítka, in: *Architekt Josef Zítka. Katalog díla*, Praha 1996, s. 92–98.

33 Viz Němeček (pozn. 17), s. 191–192.

34 Jan Uhlík, Mezi zánikem a zrozením. Architekti a stavitelé z rodu Schmoranzů a památková péče, in: Ivo Šulc – Jan Uhlík – Kristina Uhlíková, *František Schmoranz st. a rod Schmoranzů ze Slatiňan*, Praha 2020, s. 354.

35 Viz Mikešová (pozn. 12).

36 Díky dochované obrazové dokumentaci víme, kdy a kde přibližně František Schmoranz v Itálii pobýval – Palermo 16.–22. 5., Pompeje 28. 6.–1. 7., Perugia 17. 7., Florencie 17. 8. 1870. Ivo Šulc, František Schmoranz ml. (1845–1892), in: *Rod Schmoranzů ze Slatiňan. Mozaika z dějin rodu*, Slatiňany 2002, s. 8.

37 Cit. dle: Milan Němeček, Trpké plody světské slávy, in: Šulc – Uhlík – Uhlíková (pozn. 16), s. 270.